KULTURMILJØET I KOMMUNEPLAN-
LÆGNINGEN FOR DET ÅBNE LAND

APROPOS

MILJØMINISTERIET
By- og Landskabsstyrelsen

APROPOS Kommuneplanlægning i det åbne Land er en elektronisk 'samlemappe', der ligger på By- og Landskabsstyrelsens hjemmeside.

De nye kommuner har fået en række nye vigtige planlægnings-opgaver i det åbne land. Samtidigt fik By- og Landskabsstyrelsen til opgave at tilvejebringe oplysninger om emner, der kan have særlig relevans for kommunerne i denne sammenhæng.

Intentionen med **APROPOS** er, at der løbende skal udsendes ud-givelser om emner, der har relation til kommunernes planlægning i det åbne land. Udgivelserne vil indgå som blade i 'samlemappen', og indholdsfortegnelsen vil blive opdateret for hver udgivelse.

Der kan være tale om faktablade og vejledninger, mv., som efter By- og Landskabsstyrelsens opfattelse kan være nyttige eller til inspiration for kommunerne i deres arbejde med planlægningen i det åbne land.

Forslag til udgivelser modtages gerne på blstlandsplan@blst.dk

01 Vand- og Natura 2000-planerne i fokus

02 Landskabskaraktermetoden og Byudvikling

03 Geologi i kommuneplanlægningen for det åbne land

04 Kulturmiljøet i kommuneplanlægningen for det åbne land

Kulturmiljøet i kommuneplanlægningen for det åbne land

Aarø i Lille Bælt fremstår som et klart afgrænset kulturmiljø, der omfatter en mindre havn med færgeleje, fiskerskure og en lille tæt bebygget landsby med produktionsjord og sumpede overdrevsarealer udenom.

Hvor Ringkloster Å løber ud i Skanderborg Sø lå middelalderens Ring Kloster. De gamle egetræer, som står på kanten af ålejet, giver stedet karakter og udsigten perspektiv.

Det danske landskab er et kulturlandskab. Som det fremstår, fortæller det åbne land om menneskets afhængighed af landskabets karakter og beskaffenhed. Men også om, hvordan mennesket har formet det foreliggende landskab efter sine behov og ønsker. Det åbne land i Danmark vidner om et intimt og vedholdende samliv mellem menneske og landskab gennem tusinder af år.

Landskabet som historiebog

Oldtidshøjene og de store stengrave viser os, hvor vore ældste forfædre boede og levede. De fortæller om en sikker fornemmelse for landskabets evne til at formidle de store sammenhænge i livet. Men højenes tilstedeværelse fortæller også, hvor det var godt at bo, hvor oldtidens simple landbrugsredskaber kunne tumle jorden, og hvor datidens vejstrøg forbandt landsdelene.

Ligesom højene har formidlet forbindelsen mellem jorden og himlen, har middelalderens kirker opfyldt den samme mission. De hvidkalkede tårne har tilsvarende været landemærker, som den vejfarende eller sømanden har kunnet orientere sig efter. Fæstningsanlæg og borge fortæller om landskabets strategiske betydning for landets forsvar. Diger og skel fortæller om ejendomsret og jordbrugsstruktur. Plantninger fortæller om beskyttelse af landbrugsjorden mod

sandfygning og blæst. Snorlige kanaler og opdæmmede vandløb fortæller om landvinding og tidlig industri.

Men også stednavne rummer en landskabelig fortælling. F.eks. Brøns-høj, Drag-ør, Dyb-vad, Sten-løse, Års-dale, Næs-tved, og man kunne blive ved, er alle navne, som er afledt af det pågældende steds og foreliggende landskabs karakter. Hvis man vil forstå en bys eller en bebyggelses oprindelse, er det altid en god ide at forholde sig til naturgrundlaget, herunder landskabet og stedets topografi. Gårde og landsbyer ligger i overgangen mellem ager og eng, købstæderne ligger ved vandet, fiskerbyer og skipperbyer på stranden, stationsbyer i landskabets laveste koter og lufthavne på hævet havbund eller istidens smeltevandssletter.

Har man først fået øje for landskabets fortællekraft, er det en kilde til rigdom og glæde. Med udgangspunkt i landskabet kan trækkes en lige linje til vore forfædres gøren og laden, med de overvejelser, de har gjort sig, og de forhindringer og besværligheder, de har overkommet. Men også til deres åndelige liv, deres tro og orientering.

Med en sådan viden kan landskabet aflæses som en anderledes historiebog med den særlige dimension, som den konkrete og sansemættede oplevelse af stedet giver anledning til.

Skanderborg Slot, oprindelig opført af Frederik II i 1560'erne, står på en lille ø ude i søen syd for Skanderborg By. Den ældste del af byen, Slotsholmen og Dyrehaven udgør et samlet kulturmiljø, og er et godt eksempel på en oprindelig, næsten perfekt forsvars position.

Støvet børstes af kulturhistorien

Fiskernes område med grejskure, garn og ruser nede på havnen i Aarø By udgør et selvstændigt kulturmiljø med en egen charme.

Vi ved det godt. Vi ved godt, at vi står på skulderen af dem, der gik foran. Vi ved godt, at vi ikke hver dag starter på en frisk. Der har været nogen her før. Det giver os en tryghed og en følelse af at høre hjemme. Men også en forpligtelse til at påskønne den erfaring vi får overdraget.

Denne bevidsthed har ikke altid været lige nærværende. Økonomiske og rationelle overvejelser har ofte fået forrang for kulturmiljøet. I perioder har de funktionelle og brugsmæssige hensyn været enerådende. Gravhøje er blevet overpløjet og bevaringsværdige huse nedrevet. På den anden side kan man heller ikke bevare alle historiske spor. Historien kan blive så tyngende og handlingsmulighederne så få, at livet går i stå.

I dag ser vi kulturmiljøet indgå i nye og spændende sammenhænge. I turisterhvervet, i undervisningen, ja sågar i modebranchen, hvor gamle og udtjente fabrikshaller anvendes som baggrund for årets kollektioner, hvor netop kontrasten mellem nyt og gammelt, mellem det delikate og det rå, er det, der giver os den inciterende oplevelse.

Hvad er et kulturmiljø?

Ved et kulturmiljø forstås 'et geografisk afgrænset område, som ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling'. Jf. Oversigt over Statslige interesser i kommuneplanlægningen 2009.

De forårspløjede marker ved Testrup Kloster i Vesthimmerland får en ekstra dimension ved lindealléens strittende kroner.

I Lønnede Skov på Gavnø står de gamle bøgetræer uformidlet på den bare skovbund og fortæller om løsgående dyr og herregårdsliv.

Ved de små fiskerlejer på den jydske vest- og nordkyst trækkes kutterne stadig på land, som de er blevet i århundreder.

De store landskaber ved Bulbjerg, fortæller med deres skulpturelle kridtskrænter om en tid, hvor oldtidens fiskere og bønder slog sig ned på de store og små øer i havet mellem mellem Limfjorden og Jammerbugten.

Som det fremgår er et kulturmiljø en sammensat størrelse. Forudsætningen er et 'geografisk afgrænset område'. Altså et konkret sted, hvorom der kan trækkes en streg, som fortæller, hvad miljøet omfatter, og hvad det ikke omfatter. Stedet har en 'fremtræden' - det vil sige en fysisk form eller skikkelse. Et kulturmiljø skal med andre ord både kunne ses og føles. Det er ikke nok, at vide, at der er noget interessant under jordoverfladen. Det fysiske er i centrum.

Endelig skal den konkrete fysik 'afspejle væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling'. Fysiske spor af den ene eller anden art, afspejler altid et eller andet træk ved samfundsudviklingen. Men for at stedet kan opfattes som et kulturmiljø, skal de fysiske spor fortælle om nogle væsentlige historiske sammenhænge. Noget kan være væsentligt set med lokale øjne, hvorimod det i en større sammenhæng kan forekomme uvæsentligt. De fortællinger, som kulturmiljøerne formidler, er altså relative. Spørgsmålene: Hvor er vi, hvad står vi overfor, hvem var her før og hvad taler vi om? - skal altid afvejes i hvert enkelt tilfælde.

Som det fremgår opleves et kulturmiljø både gennem umiddelbar sansning og gennem viden. Kombinationen af følelse og intellekt, giver stedet en konkret figur og en historisk dybde, som er afgørende for dets fortællekraft og bevaringsværdi.

Skovgårds Mølle på Langeland står øverst oppe på en hatbakke, hvorfra den behersker det nedenfor liggende, ensemble af hvidkalkede møllebygninger. Tegninger er ofte gode til at fremhæve bestemte motiver og stemninger. Uvæsentlige detaljer og forstyrrende elementer kan udelades.

På landingspladsen i Stenbjerg i Thy står en samling robuste fiskerhuse opført i sten og beton på hver sin side af en lille bygade, der løber direkte ud i havet. Et særpræget og karskt miljø.

Kulturmiljøer er stedbundne

I modsætning til så meget andet, som man i planmæssig sammenhæng kan flytte rundt på alt efter politisk stillingtagen og præference, f.eks. opførelse af et nyt sygehus, et kunstmuseum, en motorvej eller en læreanstalt – ja, så er det straks sværere at flytte Himmelbjerget eller Ærøskøbing. De to sidstnævnte er bundet til et bestemt sted, hvorimod de anførte institutioners natur er universel. De kan i princippet placeres, hvor som helst man ønsker det.

Netop det stedbundne er et forhold, som især de mindre og mere perifert beliggende kommuner kan drage nytte af. I Thisted Kommune har bestemte naturforhold som strøm og vind ved Vesterhavet og Vigsø Bugt medvirket til en befolkningsvækst i Klitmøller af unge familier, for hvem surfing er en uundværlig del af tilværelsen. En sådan brug af landskabet er svær at eksportere, da den er bundet til stedets geografi.

Ved Glatved på Djursland har man brudt kalk i århundreder. De små kalkovne hører til det mere ydmyge landindustrielle byggeri, hvor man på stedet har brændt undergrundens kridt til byggematerialer. Med deres hvælvede kupler og aftrappede skorstenspiber leder arkitekturen tanken hen på østerlandske tempelformer.

På samme måde som surferne i Klitmøller er knyttet til de landskabelige omstændigheder er landvindingsprojektet i Bygholm Vejle ligeså uløseligt knyttet til Limfjorden som tørvegravningen til Vildmosen. Men selv hvor man eventuelt kan flytte rundt på tingene, følger omgivelserne ikke med. Kongsgården i Lejre eller Aarøsund Badehotel kan således ikke flyttes til Nysted uden at miste sin autenticitet.

Kulturmiljøet og stedets mening

Kulturmiljøets enkeltelementer natur, landskab, historie og arkitektur indgår i et symbiotisk forhold, hvor det ene er det andets forudsætning. Værdien af det ene er afhængig af tilstedeværelsen af de andre. Kulturmiljøet indgår med afgørende betydning, når et steds kvaliteter skal afdækkes og analyseres. Stedsanalysen er på mange måder fundamentet i al god byplanlægning og bygningskunst. Evner

man at indkredse det stedsspecifikke, får man den kerne, fond eller base, hvorpå det fremtidige projekt kan rejses eller den fremtidige plan realiseres.

Andre forhold gør sig naturligvis gældende – politiske, økonomiske, praktiske og tekniske forhold. Men ret beset, kan heller ikke disse, forholdsvis generelle kategorier, indtænkes i et projekt eller en plan, medmindre de sættes i relation til den konkrete, stedsbestemte situation.

På mange måder fremstår 'stedet' som det afgørende meningsbærende element, Som X-faktoren med andre ord!

Planlovens § 11a, stk. 14:
LBK nr. 813 af 21.06.07
Kommuneplanen skal indeholde retningslinjer for sikring af kulturhistoriske bevaringsværdier, herunder beliggenheden af værdifulde kulturmiljøer og andre væsentlige kulturhistoriske bevaringsværdier.

Kulturmiljøet og kommuneplanen

Kommunerne er forpligtet til gennem kommuneplanens retningslinjer at sikre de væsentligste dele af vores kulturhistorie.

I kommuneplanen skal der udpeges værdifulde kulturmiljøer både i byerne og på landet. Regionplanernes kortlægning og udpegning af kulturhistoriske bevaringsinteresser, herunder kulturmiljøer og beskyttelsesområder for kirkerne, skal overføres til eller suppleres og kvalificeres i kommuneplanerne.

Desuden skal kommuneplanerne indeholde en redegørelse for byernes bebyggede strukturer, hvor det har direkte konsekvenser for planens indhold, herunder for sammenhængen imellem by og landskab, bebyggelses- og gadestrukturer og arkitektoniske hovedtræk og karakteristika.

Snesere præstegård er et stort firlænget anlæg, hvor de to ældste længer er opført i overkalket bindingsværk med gennemstukne bjælker og strå på taget. Østlængen, som ses på fotoet, er opført i 1777.

Hvordan udpeges og udvælges kulturmiljøet?

Eksempler på emner og temaer

- *Forhistoriske spor*
- *Landsbyer*
- *Hovedgårde*
- *Statsmagtens (læs kongens) og kirkens bygninger og anlæg*
- *Virksomheder og landindustri (kalkværker, møller, mejerier o.a.)*
- *Byggeskik og -materialer*
- *Fysisk infrastruktur (veje, jernbaner, færgelejer, ledninger, lufthavne o.a.)*
- *Stationsbyer, købstæder og andre byer*
- *Produktions- og fritidslandskabet*

Udpegning, udvælgelse, afgrænsning og kortlægning af kulturmiljøet er baseret på to arbejdsgange: forundersøgelser og feltregistrering.

Forundersøgelse

I forundersøgelsen indsamles eksisterende registreringer og andet relevant materiale - gamle og nye kort, fotografier og plandokumenter, landskabsanalyser, regionplan og eventuelle bevarende lokalplaner, som fortæller om områdets natur og landskab, bebyggelse og historie. For ikke at søge i blinde er det nødvendigt at opstille nogle relevante emner og temaer, som i kronologisk orden beskriver samfundsudviklingens eller kulturhistoriens fysiske geografi – jf. eksemplerne i hosstående liste. Husk at inddrage folk fra det kulturhistoriske museum – de ligger inde med stor faglig viden.

Det er forundersøgelsens formål at fremskaffe et godt grundlag for det efterfølgende feltarbejde: Er der overhovedet interessante kulturmiljøer i kommunen? Hvor ligger de i givet fald, og hvad omfatter de?

De foreslåede emner udsættes for en grovsortering, hvorefter deres væsentlighed søges afdækket gennem besvarelsen af en række spørgsmål som indkredser deres kulturhistoriske og arkitektoniske kvaliteter.

Valg af byggematerialer kan fortælle om stedlige byggetraditioner. Således har marksten været et særdeles udbredt byggemateriale overalt i landet: Som belægningssten eller til digebygning i ubearbejdet form, og som kløvet eller kvaderhugget til opførelse af murværk.
Eksemplerne stammer fra Simested i Vesthimmerland.

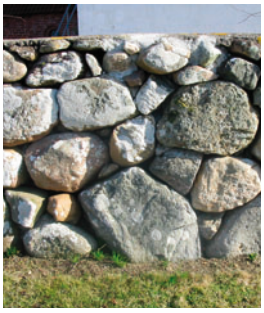

Spørgsmål til hjælp for udpegning af væsentlige kulturmiljøer

- Er kulturmiljøet typisk eller særegent for egnen eller landsdelen?
- Er kulturmiljøet repræsentativt for det pågældende tema?
- Er kulturmiljøet komplekst og sammensat af mange enkeltdele og funktioner?
- Fremstår kulturmiljøet med de oprindelige elementer?
- Har kulturmiljøet tidsdybde?
- Kan den historiske udvikling aflæses af kulturmiljøets bestanddele?
- Har nuværende anlæg tidligere tjent andre formål?
- Har kulturmiljøet æstetisk kvalitet?
- Er der tale om en rumlig sammenhæng med særlige landskabselementer eller et arkitekturværk, som ved sin blotte fremtræden påkalder sig opmærksomhed?
- Har kulturmiljøet en fortælleværdi, som stimulerer interessen og fantasien?

Til brug for forundersøgelsen er det en god idé, at konsultere kulturmiljø- og kommuneatlas samt landskabsanalyser, kommuneplaner og eventuelle bevarende lokalplaner.

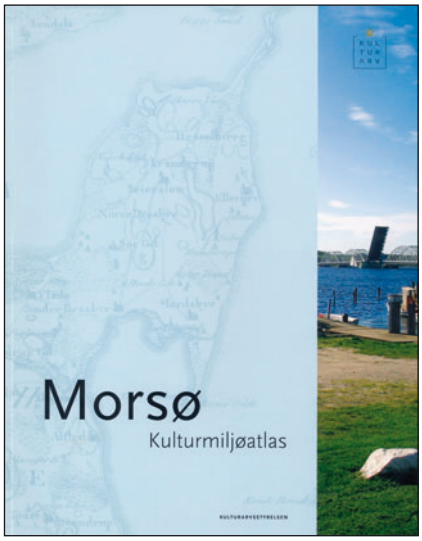

Morsø Kulturmiljøatlas, 2004

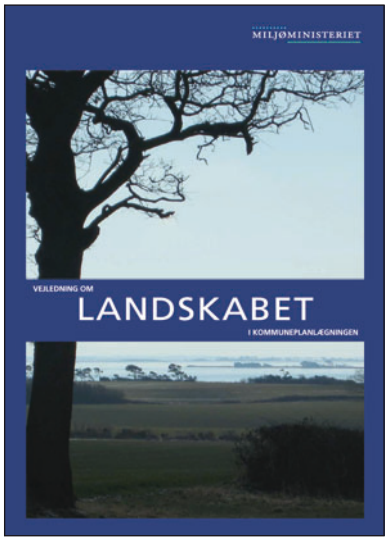

Vejledning om landskabet i kommuneplanlægningen, 2007

De miljøer, som inden for et bestemt tema får flest bekræftende svar, er sandsynligvis de mest betydningsfulde.

Til slut vurderes skalaforholdet. Ser vi på det pågældende kulturmiljø med lokale øjne, eller ser vi på det fra en større højde, fra et regionalt eller nationalt niveau. Et kulturmiljø, som er en god repræsentant for det pågældende tema på kommunalt niveau, får måske ikke så høj en prioritering på landsdels niveau.

Et kulturmiljøs afgrænsning

- *Synlige administrative enheder, f.eks. matrikulære afgrænsninger eller ejerlavsgrænser*
- *Tydelige landskabsformationer, f.eks. en bebyggelses udstrækning langs en ådal*
- *Æstetiske og arkitektoniske forhold, f.eks. et bebyggelsesmønster, der klart adskiller sig fra det omgivende byggeri – en landsbybebyggelse eller en husmandskoloni*
- *Sammenhængende funktioner, f.eks. et færgeleje eller det anførte eksempel med jernbanestationen.*

Hvordan afgrænses og kortlægges kulturmiljøet

Et kulturmiljø skal kunne afgrænses fuldstændigt skarpt for at kunne håndteres i en administrativ praksis. Det skal være muligt at tegne en polygon omkring kulturmiljøet, så man kan se, hvad der er omfattet af eventuelle beskyttelses- og bevaringsbestemmelser eller bestemmelser i en lokalplan.

Ikke alle kulturmiljøer kan imidlertid omfattes af en polygon. Mange har en udstrækning, som umuliggør en præcis afgrænsning. F.eks. kan en jernbanestation være et klart afgrænset kulturmiljø, hvorom der kan tegnes en polygon. Men det kan ikke stå alene, idet forudsætningen for at afkode kulturmiljøet kræver forståelse for jernbanenettets udstrækning, de vigtigste destinationer på nettet, og de nye bykvarterer med hotel, funktionærboliger og retlinede gader.

For at løse problemet kan der opereres med et kulturmiljøs kerneområde og dets relationer. I forbindelse med overvejelserne af, hvor stregen skal trækkes, når kulturmiljøet skal afgrænses, vil det være nødvendigt at udpege kulturmiljøets hovedelementer. Disse vil altid skulle indgå i kulturmiljøets kerneområde. Den konkrete grænsedragning kan tage udgangspunkt i konkrete fysiske skel, som anført i marginen ved siden af, eller i en landskabsanalyse.

Kortet er kongevejen

Historiske kort

- *Gamle matrikelkort*
- *Høje målebordsblade (1862 – 1899)*
- *Lave målebordsblade (1928 – 1945)*
- *4-cm kort, Danmark i målestoksforholdet 1:25.000 (1957 – 1997)*

Blandt de forskellige kilder til viden om et områdes kulturhistorie, er kortet måske den allervigtigste.

Landskabskort og gamle kort giver, sammenholdt med nye kort, et rigtig godt udgangspunkt for at kunne overskue et steds udvikling. Gamle kort med tydeligt aftegnede højdekurver og landskabskort, der redegør for den oprindelige sammenhæng mellem landskab og bebyggelse, giver en god forståelse for nutidens dispositioner. Herudover er kort forsynet med alle mulige andre informationer om f.eks. veje, jernbaner, møller, fortidsminder, skove, vådområder osv. samt ikke mindst stednavne på gårde og bebyggelser.

Nye fotobaserede kort, de såkaldte ortofotos, er endvidere et fortrindeligt redskab i forbindelse med feltarbejdet. Det er nemt ud fra et ortofoto at lokalisere såvel huse, tagmaterialer, træer og øvrig vegetation, vandløb og markskel. Samlet set må kortlæsning betragtes som kongevejen til forståelse af et steds kulturhistorie.

I marginen er anført de vigtigste historiske korttyper. De er alle opmålt af Kort & Matrikelstyrelsen, KMS.

Landskabskort giver en god forståelse for landskabets udformning og dannelse. Tunneldale, morænebakker, smeltevandssletter og bakkeøer giver landskabet struktur og skaber overblik over de store sammenhænge.
På kortudsnittet ses Sydsjælland med det udstrakte tunneldalssystem fra Præstø over Næstved til Sorø. Kilde: Per Smed, Geografforlaget, 1982

Udover de anførte findes en række andre kort, som alle er i besiddelse af stor fortælleværdi. Først og fremmest de meget smukke kort fra Videnskabernes Selskab fra slutningen af 1700-årene. Selskabets kort er de første danske kort, der er lavet på baggrund af trigonometrisk opmåling.

Før den tid er kortene ikke troværdige med hensyn til afstande og højder. Det drejer sig om Peder Hansen Resens bykort, Atlas Danicus fra 1677 og Erik Pontoppidans bykort, Det danske Atlas fra 1763-1781.

Endelig er bykortene fra Trap Danmark, 1. udgave 1858, gode at få forstand af.

Kulturlandskabets mest karakteristiske bygning er de over 2000 landsbykirker, der med deres hvidkalkede tårne kan ses viden om. Foruden kulthus var kirkerne førhen både forsvarsanlæg og kendingsmærker for vej- og søfarende. Tegningen viser Fodslette Kirke på Langeland.

Gamle matrikelkort er fulde af information om landskabets brug og bebyggelsens sammenhæng med produktion og ejerskab. Kortet, som er opmålt i 1802, viser Snesere ejerlav på Sydsjælland efter udskiftningen. Af særlig interesse ses stjerneudstykningen omkring landsbyen suppleret med blokudstykningen på den sydøstlige halvside. Kilde: KMS

Feltregistrering

Med udgangspunkt i forundersøgelsen besigtiges de udvalgte kulturmiljøer. Ved besigtigelsen vurderes, om den i forundersøgelsen skitserede afgrænsning af kulturmiljøet er relevant, eller om der skal ske justeringer. På et kort indtegnes den relevante afgrænsning, ligesom der gøres notater om det udpegede kulturmiljøs relationer til omgivelserne.

Der foretages en vurdering af kulturmiljøets bevaringsværdi. Kulturmiljøets oplevelses og fortælleværdi vurderes, ligesom kulturmiljøets sårbarhed vurderes overfor forhold, der truer med at ødelægge kulturmiljøet eller reducere dets bevarings-, oplevelses- og fortælleværdi.

Kulturmiljøets bevarings- og oplevelsesværdi vurderes på baggrund af de samme spørgsmål, som vist på side 9. Er kulturmiljøet typisk, repræsentativt, komplekst osv.? Anderledes forholder det sig med hensyn til sårbarheden. Hvilke trusler er kulturmiljøet udsat for? Her skal der tages stilling til, om kulturmiljøets kvaliteter og bevaringsværdier kan overleve det fremherskende klima og den menneskelige aktivitet.

Hvad klimaet angår, kan tekniske undersøgelser godtgøre truslens omfang. Det er straks mere problematisk med de trusler, der fremkommer på baggrund af menneskelig virksomhed. Ønsker om opførelse af nybyggeri, placering af et vejanlæg eller andet kan have store konsekvenser for et kulturmiljøs fysiske fremtræden, sammenhæng og autenticitet. Et aksefast og symmetrisk anlæg er særlig sårbart over for brud på den aksiale orden, ligesom en karakteristisk bebyggelse på kanten af en ådal vil kunne ødelægges af et nybyggeri nede i ådalen.

Snesere Kirke ligger iøjnefaldende i landskabet, øverst på tunneldalens østskråning. Som et andet lokomotiv trækker kirken, den øvrige, del af landsbyen efter sig.

En lille aflægger af Mogenstrup Ås, Snigårds Bakke, ligger nede i tunneldalens bund nordvest for Snesere Kirke.

Landsbyen Snesere som eksempel

Landsbyen Snesere er en mindre landsby i Næstved Kommune. Snesere er beliggende ca. midtvejs på landevejen mellem de gamle købstæder Næstved og Præstø. Landsbyen ligger højt på kanten af morænebakken, der udgør østsiden af den store tunneldal, der strækker sig i et slynget forløb fra Præstø til Næstved, se kortet på næste side. I dalbunden nedenfor Snesere ligger Snigårds Bakke, resterne af en lille aflægger af den store Mogenstrup Ås, som blev skabt under isens afsmeltning ved bundfældning af jordsedimenter gennem revner i iskappen.

Yderst på bakkekanten i landsbyens vestlige del, ligger den store kirke, der med sit hvidkalkede tårn kan ses viden om. Den øvre del af landsbyen ligger øst og sydøst for kirken. Den let snoede bygade falder relativt brat ned mod den nedre del af Snesere, som ligger adskilt fra den øvre del af et grønt østvestgående dalstrøg. Snesere er i nyere tid vokset med en række boligområder øst for den øvre by.

Sydfra er den bedste vinkel at anskue byen. Herfra får man et godt indtryk af, hvordan den falder ned over bakken, ligesom byens udstrækning kan overskues i ét panoramisk blik med kirketårnet i vest og parcelhusene i øst.

Øvre Snesere var og er, foruden at være den største af de to oprindelige bydele, tillige den vigtigste. Her lå og ligger først og fremmest kirken og præstegården. Men også den fredede rytterskole og det tilsvarende fredede tromlehus, byens brand- og vejstation, samt bystævnet. Snesere fremstår som en kombination af en slynget vejby og en forteby. Gårdene i landsbyen ligger pænt fordelt op gennem byen, på hver side af bygaden. Der resterer 9 gårde i byen. Oprindelig har der været en snes stykker. Den store forandring af landsbyen fandt sted efter udskiftningen i 1802, hvor mange gårde flyttede ud på marken.

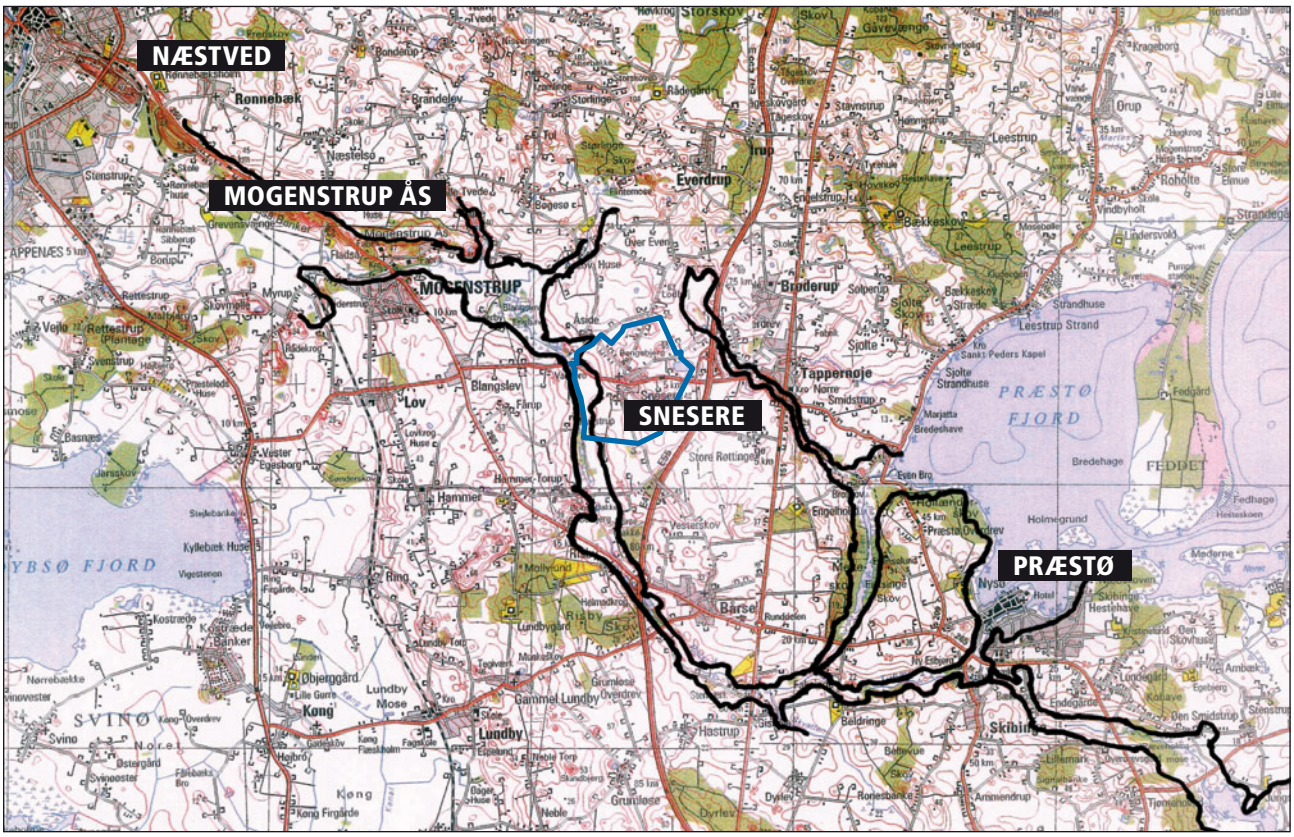

Sydsjællands markante tunneldalsystem domineres af dalstrøget mellem Næstved og Præstø. I bunden af den centrale del af dalsystemet, sydøst for Næstved, ligger den mægtige Mogenstrup Ås.

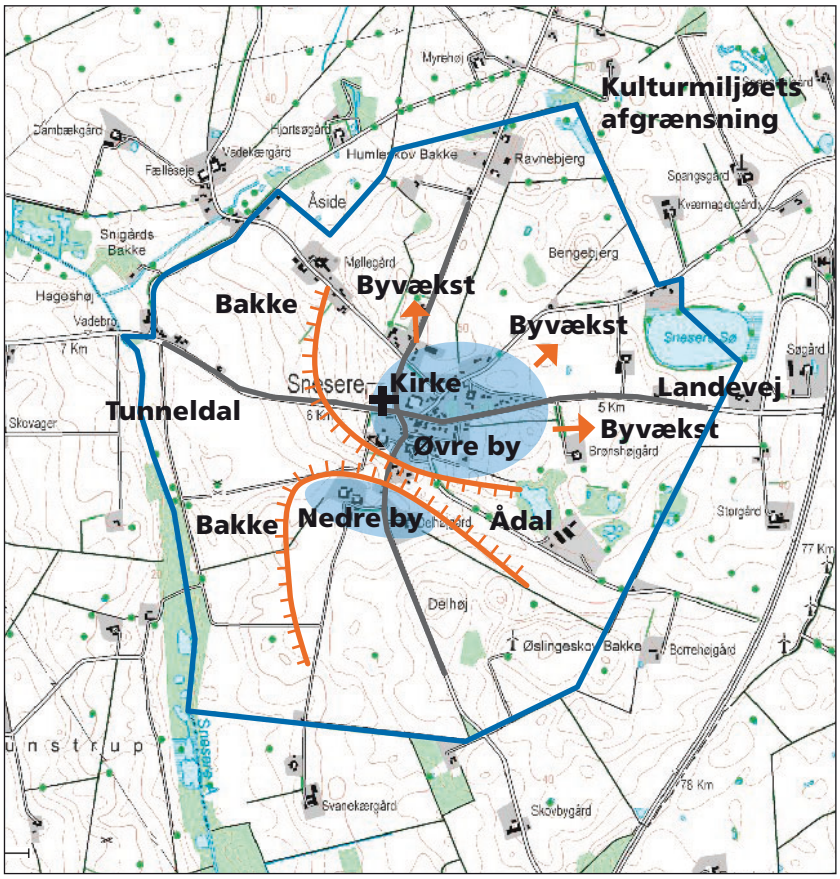

Strukturskitse for Snesere, der angiver forslag til kulturmiljøets afgrænsning og som viser de væsentligste landskabsstrukturer, bygninger, veje og potentielle udviklingsmuligheder.

Ortofoto af Snesere. Gårdenes omfang og beliggenhed er stort set den samme i dag som ved udskiftningen for ca. 200 år siden.
Byen er siden udbygget med parcelhuse mod øst og en mindre enklave af bygninger nord for byen.
Endelig er linjeføringen af landevejen mod øst rettet ud. Den ændrede linjeføring sprænger den gamle landsbys nord-syd orientering og deler den øvre del af landsbyen i to halvdele.

Gammelt matrikelkort over Snesere By, opmålt 1802, samme år som udskiftningen.
Kortet viser landsbyen med gårde og huse indtegnet. Landsbygaden og tofterne omkring gårdene er tydeligt markeret.

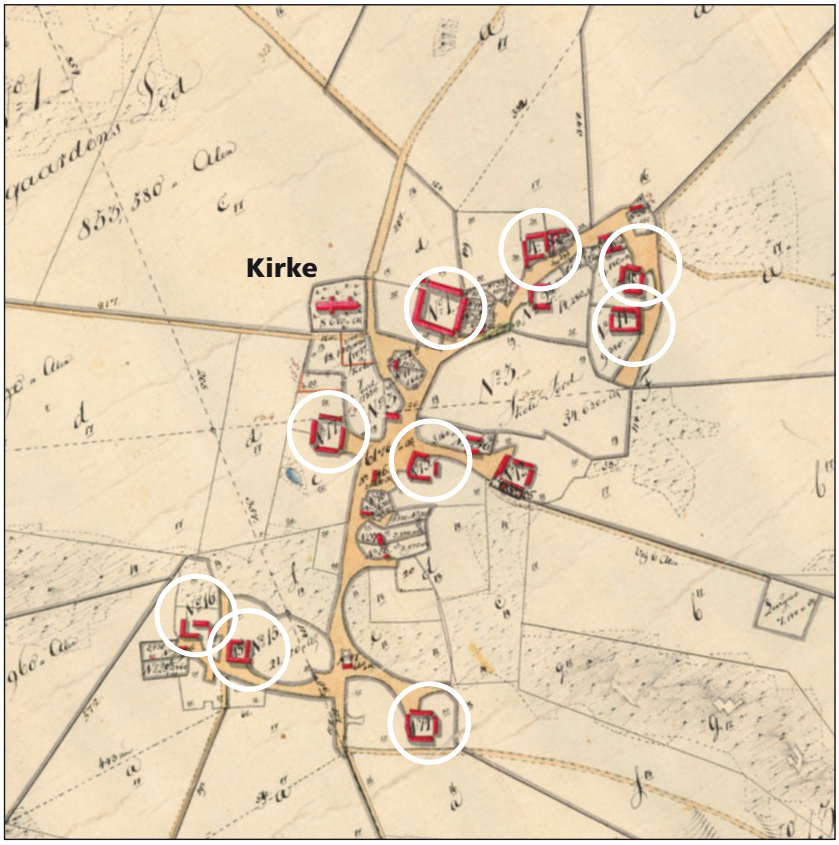

Forslag til kommuneplanens retningslinjer

Kommuneplanens retningslinjer for Snesere kan på baggrund af en bevarings-plan evt. formuleres således, at der ved administration af lovgivningen skal gælde følgende vedrørende ny bebyggelse og anlæg og senere fastlæggelse af rammer for landsbyen Snesere med omgivende landskab:

Snesere område L.1, landskabet vest for kirken, og Snesere område L.2, landskabskilen imellem øvre og nedre Snesere / *Der skal i område L.1 og L.2 lægges særlig vægt på, at bakkeskråningerne og ådalene vest for Snesere og imellem Øvre og Nedre Snesere bevares stort set ubebygget.*

Snesere område Bu.1, Bu.2 og Bu.3, landsbyens udviklingsområder / *I områderne for fremtidig byudvikling af Snesere skal der lægges særlig vægt på, at landsbyens eksisterende bebyggelsesudformning og –strukturer ikke ændres afgørende.*

Snesere område Bb.1 og Bb.2, Øvre og Nedre Snesere, landsbyens bevaringsområder / *I område Bb.1 og Bb.2 kan der kun i mindre omfang finde ny bebyggelse og anlæg sted, fortrinsvis som udfyldning af huller i husrækken. Der skal lægges særlig vægt på at bygninger, træer, veje, stier og diger ikke fjernes, ombygges eller ændres.*

Landskabsplan for Snesere, der afgrænser de arealer, som strukturskitsen peger på, og som kommuneplanen giver bestemmelser for.

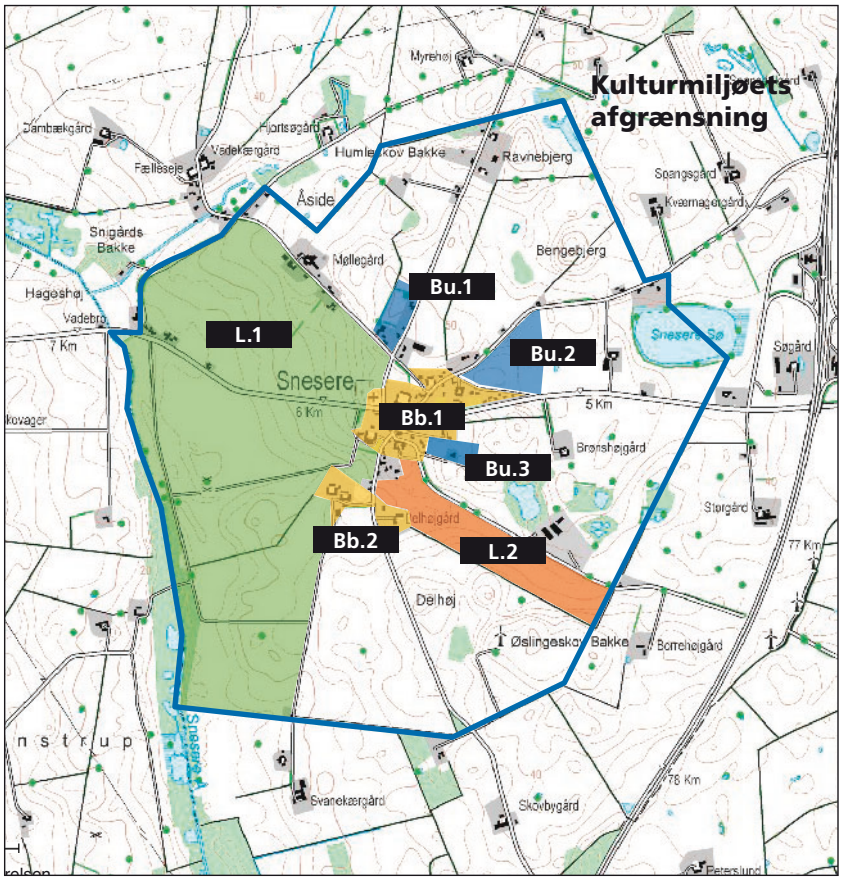

Kulturmiljø - bevaring og benyttelse

En lille bøgeallé fører op til Sneseregård. Et stort dominerende bygningsanlæg med to parallelle okkerkalkede længer, hvor porthullerne til gårdsrummet er prydet med klassicistiske tagkviste.

Der findes ikke nogen særlig lov om beskyttelse af kulturmiljøet. Beskyttelsen af bevaringsværdige kulturmiljøer varetages i et samspil mellem især Planloven og Naturbeskyttelsesloven under Miljøministeriet og Lov om fredede og bevaringsværdige bygninger samt Museumsloven, der hører under Kulturministeriet. Herudover kommer så en række andre væsentlige love som alle berører kulturmiljøet i større eller mindre omfang. F.eks. Lov om kirkebygninger og kirkegårde, Byfornyelsesloven, Skovloven og Vandløbsloven.

Foruden de lovmæssige bestemmelser har Danmark indgået forpligtende internationale aftaler, som har konsekvenser for vores måde at opfatte og forvalte kulturmiljøet. F.eks. Granada-konventionen fra 1985 om bevaring af Europas kulturarv og Firenze-konventionen fra 2000, som har til formål at sikre en bæredygtig landskabsbeskyttelse.

De traditionelle beskyttelsesforanstaltninger har været landskabsfredninger og bygningsfredninger. Den brede beskyttelse af kulturmiljøerne har først og fremmest været et lokalt politisk anliggende. Tidligere i regionplanerne og i dag i kommuneplanerne.

Gårde, der ligger frit i landskabet, udgør ofte med deres mange forskellige bygninger og lægivende beplantning et selvstændigt kulturmiljø. Tegningen viser et sådant gårdanlæg ved Hou på Nordlangeland.

Rugårds renæssancehus på Østdjurs-land er flankeret af et usædvanligt stort længehus i bindingsværk. Bygninger og landskab fortæller til-sammen en historie om herregårds-livet i Danmark.

Afslutning

Det er nyt, at kommuneplanen skal indeholde specifikke retningslinjer for beskyttelsen af såvel natur-, landskabs- og kulturhistoriske bevaringsværdier – emner, der før var amternes opgave. Kommuneplanerne skal omfatte retningslinjer for at bevare og sikre både større landskabelige helheder og kulturhistoriske elementer i landskabet. Der kan være tale om helheder som f.eks. ådale, bakkelandskaber og kystlandskaber og om enkeltelementer som skove, søer, heder, enge, gravhøje, kirker, landsbyer, hovedgårde mm. Områderne skal kortlægges i kommuneplanen.

Der arbejdes for tiden i Miljøministeriet med udarbejdelsen af eksempler på landskabsatlas, dvs. kortlægning af landskabets karakter kombineret med kulturhistoriske elementer som f.eks. fortidsminder.

Opfølgningen af kommuneplanens retningslinjer kan udmøntes i form af langsigtede strategiplaner, temaplaner, bevarende lokalplaner, vejledninger og andet. Et væsentligt element i planopfølgningen er en aktiv inddragelse af grundejere og borgerne i almindelighed. Bevarende planlægning går ofte ganske tæt på folks ejendomsfølelse og ejendomsret. Derfor er workshops, by- og landskabsvandringer og andre direkte involverende processer tit en god investering, som fremmer forståelsen for de fælles herlighedsværdier.

Afslutningsvis skal det bemærkes, at større sammenhængende landskaber normalt ikke tager hensyn til kommunegrænserne. Derfor vil varetagelsen af kulturmiljøer og landskaber i høj grad skulle koordineres gennem et samarbejde mellem flere kommuner. For samarbejdets skyld vil det naturligvis være en god ide, at bevaringsinteresserne beskrives og værdisættes efter ensartede principper.

Udover de lovbestemte opgaver, vil mange kommuner, når de først får styr på planlægningen, gøre den opdagelse, at lige netop kulturmiljøet og landskabet måske bliver kommunens allerstærkeste ressource i fremtiden.

Den hårde granit har også været genstand for en mere omstændelig og forfinet tildannelse. Mange jydske landsbykirker er således opført i kvaderhuggede sten med fine farvenuancer fra rødlilla til gråsort. Ind imellem har den romanske stenmesters kunstneriske ambitioner rakt endnu videre til skildring af jagtscener og portrætrelieffer af tidens storbønder eller datidens private sponsorer. Apsisbue fra Tømmerby Kirke i Thy.

Kolofon

Tekst, fotos og tegninger er udarbejdet af Robert Mogensen, arkitekt og seniorplanlægger, COWI A/S og af BLST, Landskab.
Udsnit af Kort- og Matrikelstyrelsens kortmaterialer er gengivet i henhold til tilladelse G18/1997

Miljøministeriet juni 2009